

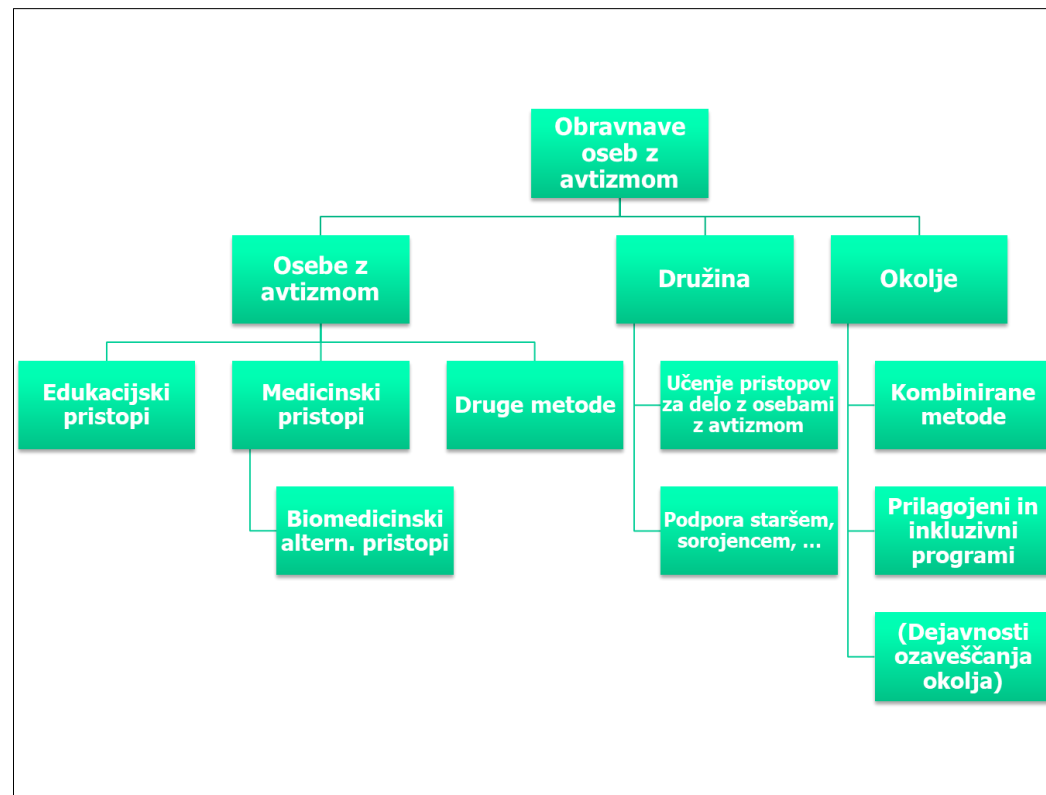
Obravnave oseb z avtizmom

mag. Eva Žiberna, univ. dipl. psih.

Z izrazom «obrnave oseb z avtizmom» mislimo na strokovno pomoč in podporo, ki jo nudimo otrokom, mladostnikom in odraslim osebam z avtizmom, njihovim družinam ter širši okolici. Zgodnja prepoznavava avtizma in zgodnja vključenost v primerne obravnave povečuje posameznikovo samostojnost in kvaliteto življenja.

Poznamo:

- obravnave, ki so namenjene neposredno osebam z avtizmom;
- obravnave, ki so namenjene staršem, sorojencem in drugim družinskim članom oseb z avtizmom;
- obravnave, ki vključujejo okolje oseb z avtizmom.

Slika 1: Klasifikacija obravnava za osebe z avtizmom.

V primerjavi s tujino, je za osebe z avtizmom v Sloveniji še vedno manj možnosti za vključitev v obravnave. Kljub temu, da je med slovenskimi strokovnjaki vedno več terapevtov, ki se usposablja za izvajanje različnih metod in pristopov, ki se uporabljajo pri delu z osebami z avtizmom, pa največji izziv še vedno predstavlja njihova implementacija v sistem javnega zdravstva in šolstva. Določene obravnave so na voljo tudi v zasebnem sektorju in nekaterih nevladnih organizacijah, a v precej omejenem obsegu. V Sloveniji (pa tudi v tujini) prav tako še ni razvitega ustreznega oz. zadostnega sistema nadzora nad učinkovitostjo določenih metod in pristopov, kar povzroča še dodatno zmedo pri iskalcih strokovne pomoči in podpore za osebe z avtizmom.

V nadaljevanju prispevka NE NAVAJAMO vseh obstoječih metod, pristopov in programov obravnav za osebe z avtizmom. Poudarjamo tudi, da s tem, ko omenjamo določeno obravnavo, to še ne pomeni, da razpolagamo z veljavnimi in zanesljivimi znanstvenimi dokazi o njeni učinkovitosti. Nekatero metode, ki jih navajamo, so dobro podprte z dokazi, pri nekaterih se dokazi šele porajajo, nekatere metode pa so znanstveno še neutemeljene. Naši opisi prav tako niso priporočilo o primernosti obravnave za določeno osebo z avtizmom, to je namreč odločitev posameznika z avtizmom, njegove družine ter strokovnih delavcev, ki jim nudijo podporo. Obravnave v tabelah so navedene po abecednem vrstnem redu.

Obravnave za opolnomočenje oseb z avtizmom

Po zelo splošni klasifikaciji se obravnave, ki jih uporabljamo pri neposrednem delu za osebe z avtizmom, delijo na edukacijske, medicinske, biomedicinske (alternativne) in druge metode. Do vse bolj popularnih biomedicinskih alternativnih metod je strokovna javnost še vedno zadržana. Nekatero metode težko razvrstimo v ostale kategorije, zato jih navajamo posebej, kot druge metode.

Ni enega univerzalnega pristopa, metode oz. terapije, ki bi ustrezal vsem osebami z avtizmom, v vseh situacijah ali ki bi bil učinkovit v vseh razvojnih in življenjskih obdobjih, zato se praviloma kombinira več metod in pristopov, ki jih terapevti sproti prilagajajo posameznikovim potrebam.

Edukacijske metode

Edukacijske metode so namenjene izboljšanju senzomotoričnih, miselnih (kognitivnih) sposobnosti in učnih veščin, krepijo socialno komunikacijo, pripomorejo k vzpostavitvi čustvenega ravnovesja, zmanjšujejo »moteče« vedenje ter pomagajo pri generalizaciji znanja in veščin v različne situacije.

Edukacijske metode se lahko uporabljajo v različnih okoljih. Nekatero se lahko uporabljajo le v posebej opremljenih prostorih, nekatere pa se lahko izvajajo tudi v izobraževalnih okoljih, zdravstvenih ambulantah ali tudi doma.

Običajno se morajo izvajati dlje časa in kontinuirano.

Izvajajo jih lahko specialni in rehabilitacijski pedagogi, vzgojitelji in učitelji, psihologi, logopedi, fizioterapevti, delovni terapevti itd. – odvisno od zahtev snovalcev določenega pristopa. Za izvajanje edukacijskih pristopov, se morajo izvajalci v Sloveniji praviloma dodatno usposobiti in pridobiti ustrezne certifikate. Nekatero edukacijske pristope lahko uporabljajo tudi starši, a običajno ob vodenju za to usposobljenega terapevta.

Edukativne pristope lahko klasificiramo na različne načine, mi smo jih razdelili na:

- ***vedenjske metode***
- ***razvojne metode***
- ***metode za učenje specifičnih veščin***

Vedenjske metode so oblikovane z namenom, da vzpodbujajo želeno vedenje (npr. da oseba pravilno izvede neko nalogo, usvoji nek razvojni cilj ali uporabi pozitiven vzorec vedenja). Terapevti v ta namen želeno vedenje razbijejo na manjše, dosegljive korake, ki se jih potem osebe z avtizmom zelo sistematično učijo. Vsako želeno vedenje je nagrajeno, nepravilen odg., nepravilna izvedba ali negativen vzorec vedenja pa je praviloma popravljen. Se pravi pri tej metodi z instrumentalnim pogojevanjem vplivamo na to, da se neko želeno vedenje utrdi in postane vzorec funkcioniranja. Vedenjske metode so podprte z znanstvenimi študijami in se pri obravnavi oseb z avtizmom smatrajo za dobro utemeljene metode.

Tabela 1: Nekatere vedenjske metode in programi obravnave oseb z avtizmom.

Obravnava	Kratek opis	Dostopnost v Sloveniji in potrebna usposobljenost terapevtov
Intenzivna obravnava vedenja (Intensive Behavioural Intervention – IBI)	Program obravnave za predšolske otroke, ki je zasnovan na principih ABA terapije. Z njo terapevt spodbuja učenje, razvoj vsakdanjih veščin in regulacijo vedenja. Gre za učenje po majhnih korakih. Za usvojen korak otrok dobi nagrado, neželjeno vedenje pa se ignorira. Izvaja se pri otroku doma po 20 - 40 ur tedensko. Poznamo še različico Zgodnja intenzivna obravnava vedenja ali Early Intensive Behavioural Intervention, ki se prične uporabljati že pred otrokovim drugim letom starosti.	NE oz. nimamo podatka Metoda zahteva posebno usposobljenost terapevta in supervizijo usposobljenega in izkušenega psihologa.

Pozitivna podpora vedenju (Positive Behaviour Support - PBS)	<p>Je pristop za otroke s težavnim vedenjem, uporablja se tudi pri otrocih z avtizmom. Temelji na ojačevanju želenega vedenja, brez uporabe negativnih posledic ali kazni. Pristop izhaja iz miselnosti, da vsako vedenje služi nekemu namenu, zato ga lahko spreminjamo, če ugotovimo, kaj otrok skuša doseči s svojim vedenjem. Neželenemu vedenju se lahko izognemo, če prepoznamo in odstranimo njegove sprožilce. Pristop izhaja iz ABA metode. Starši in druge osebe po navodilih terapevta spodbujajo pozitivne vedenjske vzorce. Izvaja se v naravnem okolju.</p>	DA Pristop se pri nas uporablja v različnih izobraževalnih okoljih, lahko pa tudi drugje. Uporabljajo ga lahko usposobljeni pedagoški strokovni delavci. Pristop lahko uporabljajo tudi strokovni delavci v drugih organizacijah, pa tudi starši. Priporočljivo je predhodno usposabljanje in supervizija izkušenega strokovnjaka.
Uporabna analiza vedenja (Applied Behavior Analysis – ABA) in metode/tehnike, ki iz nje izhajajo, npr: <ul style="list-style-type: none"> • diskretno učenje s poskusi • naključno učenje • verbalno vedenje • učenje ključnih odzivov • paradigma naravnega jezika 	<p>Metoda zajema sistematično uporabo raznih učnih strategij in postopkov, s katerimi se oblikuje in spreminja vedenje posameznika. Cilji so zmanjšanje neželenega vedenja, izboljšanje jezikovnih in komunikacijskih veščin, pozornosti, socialnih veščin, spomina in akademskih veščin. Metoda zajema več terapevtskih pristopov in tehnik (npr. diskretno učenje s poskusi: za vsakega otroka se določena naloga razdeli na več faz - manjših korakov, ki se jih otrok lažje nauči; ob pravilnem odgovoru oz. ob želenem vedenju sledi nagrada, nepravilen odgovor je popravljen). Metoda zahteva sodelovanje in vključenost staršev. Izvaja se vsak dan, v intenzivni obliki tudi 40 ur na teden, v obliki eden na enega. Principi ABA metode se lahko uporabljajo tudi v šolskem okolju.</p>	DA Principi metode se pri otrocih z avtizmom uporabljajo v nekaterih razvojnih vrtcih in Zavodih za usposabljanje otrok s posebnimi potrebami. Metoda ali principi metode se lahko uporabljajo tudi pri starejših osebah z avtizmom. Metodo izvajajo tudi v nekaterih nevladnih organizacijah. Metodo pri nas običajno izvajajo specialni in rehabilitacijski pedagogi z ustreznimi certifikati iz ABA metode.
Zgodnji Denverški model obravnave (Early Start Denver model)	<p>Program zgodnje vedenjske obravnave (za otroke 12 - 48 mesecev). Gre za igro v vsakdanji situaciji, preko katere otrok razvija veščine igre in socialne komunikacije (verbalno in neverbalno komunikacijo, združeno pozornost, socialno angažiranost, imitacijo, igro in kognicijo). Izvaja se individualno (3 ure tedensko, 15 mesecev), timsko (psiholog, logoped in delovni terapevt), vključeni so tudi starši (na domu, v vrtcu, kliniki).</p>	NE oz. nimamo podatka Program se je v Sloveniji sicer izvajal v okviru nekaterih projektov na Primorskem, podatkov o kontinuiranem izvajanju in pridobljenih certifikatih za uporabo, nimamo. Izvedeno je bilo tudi uvodno usposabljanje strokovnih delavcev v okviru nevladnih organizacij za avtizem. Izvajanje zahteva usposobljenost tima strokovnjakov za zgodnjo obravnavo in pridobitev ustreznih certifikatov za uporabo.

Razvojne metode so zasnovane tako, da se bolj kot na vedenje, osredotočajo na dogajanje znotraj posameznika oz. na njegov razvoj. Terapevti v delo z otrokom vključujejo njegove interese, notranjo motivacijo in pomembne druge, torej njegovo družino. Preko igre gradijo interakcijo, komunikacijo in navezanost ter krepijo otrokovo kreativno in abstraktno mišljenje. Večina razvojnih metod je zasnovana tako, da so v usposabljanje iz metode vključeni tudi starši, ki nato terapijo izvajajo doma. Razvojne metode se v glavnem smatrajo za metode s porajajočimi se dokazi o njihovi učinkovitosti pri obravnavi oseb z avtizmom. Nekatere izmed njih pa so še neutemeljene oz. še niso podprte z zadostnim številom znanstvenih dokazov.

Tabela 2: Nekatere razvojne metode obravnave oseb z avtizmom.

Obravnava	Kratek opis	Dostopnost v Sloveniji in usposobljenost terapevtov
Razvojni socio-pragmatični model (Developmental social-pragmatic model)	Terapija, ki uporablja vsakdanje interakcije med starši in otrokom za spodbujanje kakršne koli komunikacije. Vključuje tehnike iz ABA, naključnega učenja, Hanen - More than words in Floortime metode. Izvaja se po več ur dnevno in traja nekaj let.	NE oz. nimamo podatka V tujini model uporabljajo s certifikatom usposobljeni terapevti različnih strokovnih profilov (psihologi, logopedi, ipd.). Določene tehnike lahko samostojno uporabljajo tudi starši, ki so predhodno vključeni v usposabljanje.
Terapija razvijanja odnosov (Relationship Development Intervention® - RDI)	Pri terapiji se osredotočajo na učenje dvosmernih odnosov, socialnih veščin in fleksibilnega mišljenja. Otrok se uči izražanja in deljenja čustev, spominov, načrtov; reševanja socialnih problemov na različne načine ter premišljuje o preteklih dogodkih in predvideva, kaj se bo zgodilo v prihodnosti. Terapijo navadno izvajajo starši, ki dejavnosti posnamejo doma ter se o njih pogovorijo s terapevtom.	NE oz. nimamo podatka V tujini treninge iz terapije izvajajo s certifikatom usposobljeni terapevti iz različnih strok. Terapijo lahko z otrokom z avtizmom aplicirajo starši ali učitelji, ki so se udeležili usposabljanja.
Učenje na tleh (DIR Floortime)	Razvojni pristop, ki upošteva individualne razlike in temelji na medsebojnih odnosih. Metodo uporabljajo pri otrocih vseh starosti in različnimi vrstami in stopnjami primanjkljajev: z motnjo pozornosti in hiperaktivnosti, z Downovim sindromom, z avtizmom in drugimi zaostanki v razvoju. Preko igrivih interakcij se otrok vzpenja po razvojni lestvici in razvija kreativno ter abstraktno mišljenje. Zahteva intenzivno, individualno delo, ki na seanso traja 20 - 30 minut, seanse je priporočljivo izvesti večkrat na dan. Starši so na terapijah prisotni in se naučijo izvajati terapijo doma, v vsakodnevnih situacijah (igri, oblačenju, hranjenju, sprehodu...).	DA Metodo za osebe z avtizmom pri nas uporablja nekaj usposobljenih terapevtov s certifikatom (večinoma specialnih in rehabilitacijskih pedagogov, pa tudi logopedov) običajno v Zavodih za usposabljanje otrok s posebnimi potrebami ter nekaterih nevladnih in zasebnih organizacijah.
Učenje odzivnosti (Responsive teaching)	Starši se s pomočjo terapevta učijo večje odzivnosti v interakciji z otrokom in tako podpirajo razvoj komunikacije, kognitivnih, socialnih in čustvenih veščin pri otroku do 6. leta starosti ter načrtujejo delo z otrokom doma. Metoda se uporablja pri otrocih z avtizmom in pri otrocih z drugimi razvojnimi težavami. Terapevt preživi s starši in otrokom 1 uro tedensko doma ali v centru.	NE oz. nimamo podatka V tujini metodo izvajajo s certifikatom usposobljeni terapevti iz različnih strok. Pred aplikacijo, se morajo starši udeležiti dvo-dnevnega usposabljanja, terapijo pa nato izvajajo pod vodenjem s certifikatom usposobljenega terapevta.

Metode za učenje specifičnih veščin so namenjene predvsem učenju komunikacije, socialnih veščin, učenja o čustvih ter razvoju teorije uma. Metode, programi in treningi, ki jih omenjamo, so podprti z nekaterimi znanstvenimi dokazi o učinkovitosti pri obravnavi oseb z avtizmom, sploh tisti, ki temeljijo na vedenjski teoriji. Večina omenjenih metod za spodbujanje in učenje komunikacije temelji na usposabljanju staršev otrok z avtizmom.

Tabela 3: Nekaterne metode za spodbujanje in učenje komunikacije.

Obravnava	Kratek opis	Dostopnost v Sloveniji in usposobljenost terapevtov
<p>Nadomestna komunikacija s slikami (Picture Exchange Communication System – PECS)</p>	<p>Je sistem komunikacije z izmenjavo slik in predstavlja alternativo v komunikaciji za osebe, pri katerih govor ni razvit oziroma ne zajema funkcije komunikacije. Izhaja iz ABA terapije. Na začetku izvajanja metode sta potrebni dve osebi. Otrok sprva spozna slikovne simbole, nato jih prične uporabljati za to, da pove, katero stvar želi, potrebuje. Spekter uporabe simbolov se nato postopoma razširi na zelo različna področja. PECS je možno uporabljati kjer koli, doma, v vrtcu, šoli, na obravnavah, torej povsod, kjer ima otrok priložnost in željo, da se sporazumeva.</p>	<p>DA</p> <p>Za osebe z avtizmom metodo uporabljajo logopedi z ustreznimi certifikati v nekaterih zdravstvenih ustanovah pri ambulantnem delu, Zavodih za usposabljanje otrok s posebnimi potrebami ter v nekaterih nevladnih in zasebnih organizacijah.</p>
<p>S tehnologijo podprte metode za komunikacijo in spodbujanje komunikacije</p>	<p>Naprave za generiranje govora - So priročne elektronske naprave za komunikacijo, kamor so predhodno posnete besede in fraze, ki jih oseba izbira. V napravo oseba vtipka besede, naprava pa jih generira. Za ljudi z avtizmom so se začele uporabljati sredi 90 let.</p> <p>VOCA (Voice output communication aid) - So različni vizualni ali slušni pripomočki za računalnik ali druge naprave za namene učenja socialno-komunikacijskih spretnosti. Metoda zagovarja uporabo tehnologije npr. mobilnega telefona ali tablice, robotov za komunikacijo ali trening komunikacije, video posnetke z npr. socialnimi zgodbami, ipd.</p>	<p>NE oz. nimamo podatka</p> <p>V tujini jih za namene terapije uporabljajo praviloma logopedi, pa tudi specialni in rehabilitacijski pedagogi, priporočljivo je usposabljanje za pravilno uporabo pripomočkov.</p>
<p>Trening funkcionalne komunikacije (Functional Communication Training – FCT)</p>	<p>Metoda izhaja iz ABA terapije. Cilj terapije je zamenjava motečega vedenja s primernejšim. Pogosto se uporablja v kombinaciji z drugimi vedenjskimi pristopi. Identificira namen težavnega vedenja in otroka uči primernejšega načina komunikacije. Izvaja jo terapevt, starši doma utrjujejo 10-30 minut dnevno.</p>	<p>NE oz. nimamo podatka</p> <p>V tujini jo izvajajo s certifikatom usposobljeni strokovnjaki, praviloma logopedi ali specialni in rehabilitacijski pedagogi, ki usposabljujejo starše za delo z otrokom doma.</p>
<p>Trening totalne komunikacije</p>	<p>Pristop zagovarja uporabo različnih načinov komunikacije (znakovnega jezika; govora; uporabo avditivnih, pisnih ali vizualnih pripomočkov), odvisno od potreb posameznika.</p>	<p>NE oz. nimamo podatka</p> <p>Totalna komunikacija se največ uporablja pri obravnavi gluhih in naglušnih oseb, pri osebah z motnjo v duševnem razvoju, s težavami s komunikacijo, pa tudi pri osebah z avtizmom. Trening totalne komunikacije v tujini uporabljajo posebej usposobljeni terapevti, običajno logopedi ali specialni in rehabilitacijski pedagogi.</p>

Verbalno vedenje (Verbal Behavior – VB; omenjeno že pri ABA terapiji)	Metoda oz. tehnika je namenjena otrokom z razvojnimi težavami na področju govora in komunikacije, tudi z avtizmom. Pristop temelji na Skinnerjevi analizi verbalnega vedenja. Gre za spodbujanje komunikacije v širšem smislu, v osnovi pa z metodo motiviramo posameznike, da povezujejo besede z njihovim smislom in namenom.	NE oz. nimamo podatka Metodo v tujini uporabljajo strokovnjaki iz ABA terapije. V Sloveniji je bilo že izvedeno uvodno usposabljanje, ki so se ga udeležili strokovni delavci različnih strok.
--	---	---

Tabela 4: Nekateri metode, programi in tehnike za učenje socialnih veščin, socialne komunikacije in čustvenega opismenjevanja.

Obravnava	Kratek opis	Dostopnost v Sloveniji in usposobljenost terapevtov
Integrirane igralne skupine (Integrated Play Groups® - IPG)	Gre za intenzivno vodene igralne aktivnosti v skupini, katerih cilj je, da se otroke z avtizmom čim boljše vključi med nevrotipične vrstnike. Razširitve modela vključujejo tudi dramo, ples, yogo, vizualne umetnosti, ipd. Prvotno je bil model razvit za otroke z avtizmom od 3. do 11. leta, sedaj pa ga prilagajajo tudi za mladostnike in odrasle. Obravnava poteka tako, da se otroke z avtizmom vključi v različne igralne aktivnosti z nevrotipičnimi vrstniki, vodi pa jih usposobljen IPG terapevt.	DA Izvajanje zahteva usposobljenost terapevta in pridobitev poglobljenih znanj iz pristopa. Program integriranih igralnih skupin je mogoče izvajati v okviru dodatne strokovne pomoči, ki jo otroci prejema v vrtcih in šolah, kot samostojen terapevtski program v okviru ambulantne dejavnosti ali zasebne klinične prakse ali kot del širšega terapevtskega programa, ki se izvaja v domačem okolju. Terapevtska metoda načeloma stremi k temu, da bi se redno izvajala v skupinah šol in vrtcev. V Sloveniji je bilo že izvedeno uvodno izobraževanje strokovnih delavcev, načeloma pa se zaenkrat izvaja v okviru nevladnih organizacij.
Različni programi in pristopi za čustveno opismenjevanje	Gre za individualno ali skupinsko učenje o čustvih, kjer se otroke in mladostnike uči prepoznavanja čustev pri sebi in drugih, razločevanja intenzivnosti čustev, povezovanja čustvovanja s telesnimi znaki, prepoznavanja sprožilcev čustev, razumevanja vpliva čustev na vedenje ter ustreznih strategij obvladovanja čustev. Otrokom se predstavijo orodja za obvladovanje čustev oziroma za čustveno razbremenitev v neprijetnih situacijah.	DA V večinskih vrtcih in šolah (običajno jih izvajajo svetovalni delavci ali izvajalci dodatne strokovne pomoči), Zavodih za usposabljanje otrok s posebnimi potrebami, drugih ustanovah, ki se ukvarjajo z osebami s posebnimi potrebami (npr. Svetovalnem centru za otroke, mladostnike in starše) ter nevladnih organizacijah. Priporočeno je predhodno usposabljanje.

<p>Različne tehnike za učenje socialnih veščin in za čustveno opismenjevanje</p>	<p>Socializacijske zgodbe (Social Stories™, razvila Carol Gray) – v določeni obliki in slogu napisane zgodbe, ki otroku pojasnijo socialne situacije in mu pomagajo pri učenju primernega vedenja in odzivanja. Izvajalec skupaj z otrokom ustvari zgodbo o vsakdanjem življenju, npr. v trgovini, pri zdravniku ipd., glede na otrokovo težavo in jo skupaj z otrokom preizkusi tudi v praksi. Pri otrocih in mladostnikih z lažjimi oblikami avtizma se lahko uporabijo razširjene različice, t.i. socializacijski članki (Social articles™), uporabljajo pa se tudi socializacijski filmi (Storymovies™).</p> <p>Dialogi v oblakih (Comic Strip Conversations, razvila Carol Gray) - so preprosti vizualni prikazi različnih stopenj komunikacije v pogovoru. Pokažejo lahko npr. kaj se konkretno izreče v pogovoru, kako se lahko ljudje ob tem počutijo ter kakšni so njihovi komunikacijski nameni. Vsebujejo simbole, stilizirane prikaze človeške figure in barve. Ker so različni elementi pogovora prikazani vizualno, še zlasti če so abstraktni, postane pogovor konkretnější in posledično lažje razumljiv.</p> <p>CAT-kit (razvil Tony Attwood) – učni komplet, s katerim otroke učimo čustev v konkretnih situacijah, z vizualnimi materiali ter jim pomagamo pri prenosu usvojenih spretnosti v realne situacije.</p> <p>Slikovne knjige (The Social Skills Picture Book; Social Skills Picture Book for High School and Beyond - razvil Jed Baker) – knjige s slikami, ki so namenjene osebam z avtizmom, pa tudi drugim. Gre za slikovno demonstracijo različnih socialnih veščin (pogovora, iger, empatije, uravnavanja čustev ipd.), kjer se otrok, mladostnik ali odrasli uči bolj ustreznega ravnanja v določenih socialnih situacijah. Slikovne knjige so lahko iztočnica za pogovor ter trening socialnih veščin.</p>	<p>DA</p> <p>V nekaterih večinskih vrtcih in šolah (redko), Zavodih za usposabljanje otrok s posebnimi potrebami, v okviru ambulantne dejavnosti in v drugih ustanovah, ki se ukvarjajo z osebami s posebnimi potrebami ter nevladnih organizacijah. Pred uporabo tehnik je zelo priporočeno predhodno usposabljanje.</p>
<p>Treningi socialnih spretnosti (Social Skills Trainings; npr. trening po Jed Bakerju; ...)</p>	<p>Treningi socialnih spretnosti se izvajajo skupinsko, lahko tudi individualno, odvisno od potreb. Učenje socialnih veščin se prilagaja potrebam skupine, osredotoča pa se na situacije iz realnega življenja otrok, mladostnikov in odraslih. Na treningih socialnih spretnosti se osebe z avtizmom učijo različnih veščin, npr. ustreznega izražanja svojih potreb, pozdravljanja, postavljanja vprašanj, začenjanja in vzdrževanja pogovora, upoštevanja osebnega prostora, vedenja v šoli/na delu, ustreznega navezovanja prijateljskih in ljubezenskih stikov, vedenja na razgovoru za zaposlitev, ipd. Običajno treningi potekajo v obliki tedenskih srečanj z moderatorjem skupine in/ali z individualnim terapevtom. Običajno se naučeno preizkusi tudi v realni situaciji, oseba pa na skupini ali s terapevtom oceni ustreznost in uspešnost uporabljene veščine.</p>	<p>DA</p> <p>Treninge socialnih veščin se za osebe z avtizmom izvajajo v nekaterih večinskih šolah (običajno jih izvajajo svetovalni delavci ali izvajalci dodatne strokovne pomoči); Zavodih za usposabljanje oseb s posebnimi potrebami; v nekaterih zdravstvenih organizacijah, v različnih nevladnih organizacijah, pri izvajalcih zaposlitvene rehabilitacije ipd. Zelo priporočeno je predhodno usposabljanje.</p>

<p>Treningi teorije uma (Theory of Mind Trainings)</p>	<p>Treningi so namenjeni otrokom, mladostnikom in odraslim osebam z avtizmom in temeljijo na predpostavki, da imajo le-ti slabše razvite sposobnosti teorije uma (vživljanja v ideje, prepričanja in mislih drugih ljudi). Treningi teorije uma so naravnani tako, da osebe individualno ali skupinsko učijo prepoznavanja svojih mentalnih stanj in mentalnih stanj drugih. Nekateri programi treningov vključujejo tudi usposabljanje staršev otrok z avtizmom, kako jih naj teorijo uma učijo skozi igro in vsakdanje situacije. Teorijo uma se lahko osebe z avtizmom učijo tudi v sklopu treningov socialnih spretnosti ter čustvenega opismenjevanja.</p>	<p>NE oz. nimamo podatka</p> <p>Učenje teorije uma pri nas ni dostopno v smislu celovitih treningov, vendar se je posamezniki z avtizmom lahko učijo pri nekaterih individualnih terapevtih (npr. logopedih, psihologih, specialnih in rehabilitacijskih pedagogih v zdravstvu ter pri izvajalcih dodatne strokovne pomoči v šolah) ter v sklopu treningov socialnih spretnosti in čustvenega opismenjevanja. Priporočena je predhodna usposobljenost terapevta za delo z osebami z avtizmom ter znanja iz razvoja teorije uma.</p>
---	---	---

Medicinske metode

Do sedaj še ne poznamo zdravila za avtizem. Zdravila se večinoma uporabljajo za blaženje težav, ki jih pri nekaterih osebah z avtizmom lahko opazimo. Te so:

- težave, ki so povezane z motnjo pozornosti in koncentracije ter hiperaktivnostjo,
- agresivno vedenje,
- simptomi anksioznosti,
- obsesivno – kompulzivno vedenje,
- samopoškodovalno vedenje,
- motnje spanja,
- epileptični napadi,
- derealizacijski fenomeni

Najbolj pogosto se osebam z avtizmom, ki to seveda potrebujejo, predpisujejo protiepileptična zdravila, antidepresivi, antipsihotiki in stimulansi. Običajno se zdravila uporabljajo za umirjanje, ublažitev stisk ter za omilitev določenih vedenj in simptomov, kar velikokrat prispeva tudi k večji učinkovitosti edukacijskih pristopov. Omenjena zdravila je možno dobiti le z zdravniškim receptom, v Sloveniji jih navadno predpisujejo pedopsihiatri. Z zdravnikom se je dobro posvetovati o učinkovitosti določenega zdravila, dokazih za to ter stranskih učinkih.

Biomedicinske (alternativne) metode

Biomedicinski (alternativni) pristopi vključujejo širok spekter terapij, ki se redkeje uporabljajo v javnem zdravstvu, ker niso zadosti podprti z znanstvenimi dokazi. Pred odločitvijo za metodo je priporočljiv posvet z izbranim zdravnikom, sploh v primerih, ko bi lahko takšna terapija pomenila določeno tveganje za otrokovo zdravje (npr. za škodljivega se je izkazal hormon adrenocorticotrophin – ACTH in naltrexone). Omenjene terapije so pogosto povezane z velikimi finančnimi izdatki.

Kljub temu pa se veliko staršev otrok z avtizmom odloča za biomedicinske pristope, npr. diete (brezglutenska in brezkažeinska dieta), pa tudi po nekaterih dodatkih za modulacijo živčevja (npr. vitaminskih dodatkih – B6, C- vitamin; mineralih – magnezij, cink, selen ipd.; Omega 3 maščobah; nekateri dodajajo sekretin, melatonin, N-acetilcistein, oxytocin ipd.). Omenjajo se še različne terapije, ki naj bi pozitivno vplivale na živčevje (npr. terapija s hiperbaričnim kisikom; magnetne stimulacije možganskih predelov). Učinkovitost teh terapij še ni znanstveno potrjena ali dokazana, o njih pa ni strokovno medicinskega konsenza.

Druge metode

Vključujejo intervencije, ki jih ne moremo razvrstiti v zgornje kategorije. Trenutno še, z izjemo vedenjsko kognitivne psihoterapije, ni dovolj kakovostnih študij, ki bi potrjevale učinkovitost teh metod pri obravnavi oseb z avtizmom.

Tabela 5: Metode za spodbujanje sensorike in senzomotorike.

Obravnavava	Kratek opis	Dostopnost v Sloveniji in usposobljenost terapevtov
Handle®	Metoda temelji na teoriji o plastičnosti možganov. Uporabniki od terapevta prejmejo navodila za 10 - 30 minutne dnevne vaje doma. (Vaje: organizirani, ponavljajoči se, ritmični gibi, s katerimi naj bi vplivali na delovanje možganov in s tem na telesno funkcioniranje). Metoda se uporablja pri otrocih, mladostnikih in odraslih z motnjo pozornosti, motnjo pozornosti in hiperaktivnosti, disleksijo, avtizmom, poškodbami glave, Tourettovim sindromom, pri motnjah anksioznosti in depresiji, epilepsiji, cerebralni paralizi, Downovem sindromu, pri genetskih motnjah in pri različnih problemih staranja.	DA Metodo uporabljajo nekateri specialno rehabilitacijski pedagogi v Zavodih za usposabljanje otrok s posebnimi potrebami. Za izvajanje je potrebno pridobiti poseben certifikat pri predavateljih z ustreznimi licencami.
Nevrogibanje (Anat Bariel Method International®– Neuromovement®)	Metoda temelji na znanstveno dokazani predpostavki, da so možgani informacijski sistem, ki sam sebe organizira in nadgrajuje. Predpostavlja, da z gibanjem prebudimo možgane. Gibanje sledi devetim ključnim elementom: gibanje s pozornostjo, počasnost, variacije, subtilnost, entuziazem, fleksibilni cilji, vklop in aktiviranje učenja, domišljija in sanjarjenje, zavedanje. Metoda je namenjena otrokom s posebnimi potrebami (s cerebralno paralizo, avtizmom, ADHD, možganskimi poškodbami, razvojnimi zaostanki ...), pa tudi odraslim in starejšim ter vrhunskim športnikom.	DA Metoda je dostopna v zasebni organizaciji. Potrebna je licenca za izvajanje.
Senzorna integracija (Sensory Integration)	Je terapija, ki jo uporabljajo za pomoč pri organizaciji čutnih vnosov iz lastnega telesa in okolja, ter omogoča, da telo te informacije učinkovito uporabi znotraj določenega okolja. Omogoča, da vse kar oseba izkusi dobi svoj pomen ter ji pomaga, da se v določeni situaciji odzove na primeren način, na podlagi predhodnih izkušenj. Senzorna integracija je osnova za učenje in vedenje. Terapija se uporablja pri osebah, ki imajo težave z organizacijo, prepoznavanjem, usklajevanjem, analizo in skladiščenjem čutnih informacij (dotiki, ravnotežjem in gibanjem, zavedanjem telesa v prostoru, sluhom,	DA Delovni terapevti in/ali fizioterapevti z ustreznimi certifikati v zdravstvenih ambulantah znotraj Zavodov za usposabljanje otrok s posebnimi potrebami; nekaterih zdravstvenih ambulantah v ZD, kjer se izvaja delovna terapija in fizioterapija ter v nekaterih nevladnih organizacijah. V Sloveniji obstaja tudi Združenje za senzorno integracijo, ki seznanjanja slovensko strokovno in

	vidom, okusom, vonjem), kar velikokrat opazimo tudi pri osebah z avtizmom.	laično javnost o problematiki otrok z motnjami senzorne integracije.
Trening avditivne integracije (Auditory Integration Training – AIT)	Gre za terapijo z glasbo za zmanjšanje preobčutljivosti za zvok in težav, povezanih s procesiranjem zvoka. Naj bi spodbujala razvoj govora in jezika. Primerna je za otroke od 3. leta starosti z dodatnimi senzoričnimi težavami. Otrok 30 minut dvakrat dnevno v obdobju 10 dni poslušča modificirano glasbo preko slušalk. O učinkovitosti terapije ni znanstvenih dokazov, Združenje logopedov v ZDA poziva k previdnosti pri uporabi, Ministrstvo za zdravje v New Yorku pa ne priporoča uporabe metode pri zelo majhnih otrocih z avtizmom.	NE oz. nimamo podatka V tujini ga uporabljajo tudi pri obravnavi oseb z avtizmom, običajno logopedi, audiologi in delovni terapevti, pa tudi nekateri psihologi, zdravniki in učitelji. Potrebno je predhodno usposabljanje in ustrezni certifikati. Podoben program so pred leti izvajali tudi v enem izmed Zavodov za usposabljanje otrok s posebnimi potrebami.

Tabela 6: Vedenjsko-kognitivna psihoterapija.

Vedenjska in kognitivna psihoterapija (VKT)	So psihoterapevtski pristopi, ki so zasnovani na znanstvenih dognanjih in so učinkoviti za širok spekter težav. V VKT klient in terapevt sodelujeta z namenom odkrivanja in razumevanja problemov v odnosu med razmišljanjem, čustvi in vedenjem. Običajno je pristop usmerjen v klientove (otrok, mladostnik, odrasel) težave »tukaj in zdaj« in se osredotoča na razvijanje skupnega pogleda klienta in terapevta na posameznikove težave. Temu sledi oblikovanje klientu in njegovemu problemu prilagojenih, časovno omejenih terapevtskih ciljev in strategij, ki se tekom tretmaja nenehno preverjajo (kontinuirano pregledujejo in ovrednotijo). Gre za reševanje aktualnih problemov, za spreminjanje škodljivih stališč in prepričanj ter za poučevanje o čustvih in drugih psiholoških pojavih. Vedenjsko kognitivni terapevti delajo s posamezniki, družinami in skupinami. VKT se lahko uporablja v nudenju pomoči komurkoli, čeprav je bolj primeren za osebe z bolj razvitimi komunikacijskimi spretnostmi.	DA Psihoterapijo uporabljajo za to posebej usposobljeni strokovni delavci z ustreznimi certifikati. To je običajno zdravstveno osebje (psihologi in psihiatri), uporabljajo pa jo tudi psihologi, ki so zaposleni v javnem šolstvu in sociali. V terapijo se je možno vključiti tudi preko zasebnih psihoterapevtskih organizacij in združenj.
--	--	--

Tabela 7: Nekatere druge metode za osebe z avtizmom.

<p>Terapija z umetnostjo (terapija z glasbo, gibalno-plesna terapija, likovna terapija, drama)</p>	<p>Je terapija, pri kateri pomoč poteka skozi proces doživljanja, izražanja in ustvarjanja z umetnostnimi izraznimi sredstvi. Terapija se že vrsto let uporablja za rehabilitacijo oseb s posebnimi potrebami in psihiatričnimi boleznimi. Potrebne bodo še dodatne raziskave, ki bodo potrdile učinkovitost posameznih terapij pri osebah z avtizmom.</p> <p>Terapija z glasbo naj bi osebam, ki težje verbalno komunicirajo, omogočila drug kanal izražanja: preko petja, igranja na instrumente, pisanja pesmi, plesa in poslušanja glasbe. Terapija z glasbo naj bi pri različno starih osebah z avtizmom krepila predvsem komunikacijske in socialne spretnosti, pa tudi pozornost in koncentracijo. Terapijo z glasbo uporabljajo tudi pri učenju novih veščin.</p> <p>Gibalno plesna terapija je vrsta umetnostne terapije, ki skozi telo vpliva na duševnost. Krepi samozavedanje, ker omogoča oblikovanje ustrezne telesne slike in odkrivanje sebe. Daje občutek notranjega reda in strukture, zmanjšuje impulzivnost, krepi samozaupanje in zadovoljstvo s samim seboj. Je tudi dobra dopolnitev verbalnim terapijam in primerna za osebe, ki imajo težave s komunikacijo. Krepi tudi spoznavne procese.</p> <p>Likovna terapija pomeni podporo za izražanje in ozaveščanje občutkov, čustev in razmišljanj preko likovnih del ter s tem povečuje razumevanje sebe in sveta. Poudarja proces osebnega raziskovanja, ki ne vsebuje modelov, ki bi jim klient lahko sledil ali primerov, ki bi jih lahko posnemal. Gre za iskanje lastnih podob in simbolov.</p> <p>Dramska terapija se uporablja tudi pri osebah z avtizmom. Preko opazovanja, imitacije in igre se lahko učijo neverbalne komunikacije, veščin pogovarjanja, poslušanja, izražanja naklonjenosti, doziranja informacij, vživljanja v druge ipd. Z dramsko terapijo lahko premagujejo občutke izolacije ali pa za kratek in kontroliran čas pobegnejo v svet domišljije. Je tudi priložnost za učenje od drugih, spoprijemanje z neznanim, krepitev spontanosti ter za pridobivanje prijateljev in občutka pripadnosti.</p>	<p>DA</p> <p>Umetnostno terapijo uporabljajo tudi pri nas, in sicer pretežno v Zavodih za usposabljanje otrok s posebnimi potrebami v okviru svojih rehabilitacijskih dejavnosti. Z umetnostno terapijo pa se ukvarjajo tudi razne nevladne organizacije in zasebniki.</p> <p>V Sloveniji je ustanovljen Inštitut za glasbeno terapijo, kjer usluge nudijo tudi otrokom z avtizmom ter njihovim družinam. Glasbeno terapijo izvajajo individualno, skupinsko in družinsko. V okviru inštituta delujejo kvalificirani glasbeni terapevti, supervizorji in študenti glasbene terapije.</p>
<p>Terapija z živalmi (Animal Assisted Therapy; Pet Therapy)</p>	<p>Terapija z živalmi se uporablja pri različnih težavah v razvoju. Različne študije kažejo, da naj bi osebe z avtizmom ob prisotnosti živali (psov, konjev, delfinov) kazale več socialno-emocionalnih vedenj, zmanjšalo pa naj bi se tudi stereotipno in težavno vedenje. Povečala naj bi se tudi pozornost in koncentracija ter senzorna senzitivnost. Potrebne bodo še dodatne raziskave, ki bodo potrdile učinkovitost terapije.</p>	<p>DA</p> <p>Pri nas se terapija z živalmi uporablja v okviru Društva za terapijo s pomočjo psov. Terapijo običajno izvajajo terapevt, vodnik in terapevtski pes. Terapija se lahko izvaja individualno, lahko pa tudi v vrtcu/šoli v skupini. Uporablja se tudi pri otrocih z avtizmom. Pri nas se v nekaterih Zavodih za usposabljanje gibalno-oviranih oseb in v sklopu različnih nevladnih organizacij izvajajo tudi Terapije s konji.</p>

Obravnave za družine oseb z avtizmom

Med obravnave za družine oseb z avtizmom sodijo programi, kjer terapevti učijo družinske člane razvijanja določenih veščin pri osebah z avtizmom, prav tako pa tudi različne podporne dejavnosti za družino.

Tabela 8: Nekateri programi za razvijanje veščin na domu in podporo družinam oseb z avtizmom.

Obravnava	Kratek opis	Dostopnost v Sloveniji in usposobljenost terapevtov
Avtizem 1-2-3 projekt	Program zgodnje obravnave za otroke z avtizmom (17 - 36 mesecev) in starše na domu. Izvaja se 2 tedna (5 dni v tednu). Terapevt usposablja starša za uporabo osnovnih elementov komunikacije: očesni stik, kretnje in vokalizacijo ali govor.	NE oz. nimamo podatka Program je bil razvit na univerzi v Hong Kongu, dostopne so tudi študije o učinkovitosti programa. Informacij o zahtevani usposobljenosti izvajalcev nimamo.
Barnardo's Cygnet program	Program za podporo družini otrok z avtizmom (7 - 18 let). Gre za podporne skupine staršev, kjer lahko debatirajo o različnih temah (npr. diagnostiki, senzornih težavah otrok, vedenju ipd.).	NE oz. nimamo podatka Program je bil razvit v Veliki Britaniji. Uporabljajo ga v Angliji, na Irskem in Škotskem ter drugod po tujini. Zahteva usposobljenost izvajalcev ter ustrezne certifikate.
EarlyBird, EarlyBird Plus, EarlyBird Healthy Minds programi	EarlyBird (za otroke do 5 let) in EarlyBird Plus (za otroke od 4. leta naprej) sta programa pomoči staršem v času pridobivanja diagnoze in vključevanja v ustrezne VIZ programe. Obsegata skupinska srečanja staršev in obiske na domu. Rešujejo praktična vprašanja, povezana z otrokovimi vsakdanjimi potrebami. Programa združujeta tehnike in metode iz SPELL pristopa, TEACCHa ter PECSa. EarlyBird Healthy Minds je program 6-ih srečanj za povečanje mentalnega zdravja otrok (izgradnja samopodobe, zmanjšanje anksioznosti, razvoj rezilientnosti).	NE oz. nimamo podatka. Program se je sicer izvajal v nekaterih nevladnih organizacijah. Zahteva usposobljenost terapevtov in ustrezne certifikate. Trenutno nimamo podatka, če se še kje izvaja.
Hanen programi	Programi za starše in učitelje za razvijanje socialnih in govorno-jezikovnih spretnosti predšolskih in šolskih otrok. More Than Words® - Je eden izmed Hanen programov, ki usposablja starše za delo na komunikacijskih veščinah otrok z avtizmom.	DA Pri nas program More Than Words® izvajajo s certifikatom usposobljeni logopedi v nekaterih Zavodih za usposabljanje otrok s posebnimi potrebami. Starše praviloma terapevti usposobijo in vodijo v okviru svojih rednih obravnav z otrokom.
Program Portage	Program podpore družini z majhnimi otroki s posebnimi potrebami na domu. Usposablja starše za učenje novih veščin pri otroku. Obiski potekajo 1 krat tedensko ali na 14 dni. Terapevtska seansa traja 15-20 minut.	NE oz. nimamo podatka Program izhaja iz Velike Britanije in se uporablja pri otrocih z različnimi razvojnimi težavami. Zahteva usposobljenost

		izvajalcev. Ni veliko dokazov o učinkovitosti pri obravnavi otrok z avtizmom.
Razumevanje avtizma in mojega otroka z avtizmom (Understanding Autism and understanding my child with Autism)	Gre za program pomoči staršem otrok z avtizmom (2-6 let) na ruralnih področjih. Cilj programa je podajanje informacij staršem o avtizmu in ravnanju z otrokom ter zmanjšanje anksioznosti staršev. Trajanje programa: 6 srečanj.	NE oz. nimamo podatka Program je bil razvit v Avstraliji in se je s študijo izkazal za uspešnega pri podpori staršem otrok z avtizmom. Zahteva usposobljenost izvajalcev.
Učenje komunikacije za predšolske otroke z avtizmom (Pre-school Autism Communication Trial - PACT)	Cilj pristopa je izboljšanje komunikacije med staršem in otrokom. Pristop je bil razvit za otroke z zaostanki v govorno-jezikovnem razvoju in je namenjen razvijanju združene pozornosti, razumevanja in namenske komunikacije. Primeren je tudi za otroke z avtizmom od 2 – 6 leta starosti. Starši prilagajajo stil komunikacije otroku in se nanj odzivajo z večjo občutljivostjo. Staršem se svetuje tudi glede rutine, ponavljanja povedanega, uporabe pavze in dajanja otroku priložnosti za odziv. Začetna diagnostika se opravi na domu, dela se s pomočjo videoposnetkov, ki jih posnamejo starši in jih analizirajo skupaj s terapevtom.	NE oz. nimamo podatka Program je bil razvit na univerzi v Manchestru, dostopne so tudi nekatere študije o učinkovitosti pristopa. Zahteva usposobljenost terapevtov iz področja avtizma, komunikacije in dela s starši otrok z avtizmom, ki so vključeni v ustrezno supervizijo.

Obravnave usmerjene na prilagajanje okolja potrebam oseb z avtizmom

Obravnave, ki so usmerjene na prilagajanje okolja potrebam oseb z avtizmom, temeljijo na predpostavki, da je za uspešno inkluzijo oseb z avtizmom pomembno tudi ustrezno razumevanje ter sprejemanje njihovih posebnosti s strani okolice. Govorimo o domačem, izobraževalnem, zaposlitvenem in drugem okolju, s katerim oseba z avtizmom prihaja v stik.

V Zakonu o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami je določeno, da morajo vzgojno-izobraževalne ustanove (v nadaljevanju VIZ ustanove) na osnovi odločbe o usmeritvi za vsakega otroka s posebnimi potrebami oblikovati **individualiziran program** (v nadaljevanju IP), s katerim so opredeljeni vzgojno-izobraževalni cilji in vse potrebne prilagoditve okolja. V ta namen vrtec, šola, zavod (kamor je oseba z avtizmom vključena), imenuje strokovno skupino, ki je dolžna spremljati in evalvirati IP. Cilji in prilagoditve v IP se določijo na podlagi individualnih potreb posameznika, pri izvrševanju le-teh pa sodelujejo vsi strokovni delavci VIZ ustanove, ki z osebo z avtizmom prihajajo v stik ter starši.

V času osnovnega šolanja je na osnovi odločbe o usmeritvi otroka ali mladostnika z avtizmom možna tudi usmeritev v **prilagojen izobraževalni program za otroke z avtističnimi motnjami** na Center za sluh in govor Maribor, Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana in na Center za komunikacijo, sluh in govor v Portorož. Prilagojen program za otroke z avtizmom temelji tudi na ustrezni modifikaciji okolja (delo v manjših skupinah, prilagojene metode in materiali za poučevanje, strukturirano okolje, red, rutina ipd.), da lahko dosegajo akademske cilje po enakovrednem izobrazbenem standardu ter se učijo drugih veščin, pomembnih za življenje. Posebnost programa sta tudi dva dodatna specialno pedagoška predmeta, in sicer komunikacijske veščine in socialne veščine.

Po končanem šolanju so osebe z avtizmom navadno vključene v iskanje zaposlitve in zaposlitev, v zaposlitveno rehabilitacijo, v varstveno-delovne centre ali v druge programe socialne vključenosti. V Sloveniji je obravnava odraslih oseb z avtizmom še precej slabo pokrita. Na področju karijerne orientacije, zaposlitvene rehabilitacije in zaposlovanja je v letu 2018 pričel delovati državni projekt **Prehod mladih na trg dela**, pa tudi različni **projekti Spodbujanja socialne vključenosti mladih s posebnimi potrebami v lokalno okolje**. Projekt Prehod mladih na trg dela izvajajo izvajalci zaposlitvene rehabilitacije, projekte spodbujanja socialne vključenosti pa Zavodi za otroke in mladostnike s posebnimi potrebami. Obravnave v sklopu omenjenih projektov so vse aktivnosti, ki osebam s posebnimi potrebami pomagajo pri iskanju zaposlitve, zaposlitvi in temu, da zaposlitev obdržijo. Vključujejo tudi svetovanja pri prilagajanju okolja v nadaljnjem izobraževanju ter okolja na delovnih mestih.

Pri prilagajanju okolja (tako domačega, predšolskega, šolskega, delovnega, ...) se je v tujini uveljavila **metoda TEACCH** - Obravnava in edukacija otrok z avtizmom in sorodnimi motnjami komunikacije (Treatment and Education of Autistic and related Communications Handicapped Children). Gre za vseživljenjski pristop, ki pomaga pri razvoju komunikacije, socialnih veščin, neodvisnosti, obvladovanja dnevnih spretnosti ipd., s predvidljivostjo pa zmanjšuje anksioznost. Uporablja se pri osebah, ki imajo težave z izvršilnimi možganskimi funkcijami ter pozornostjo in koncentracijo, zelo učinkovit je pri obravnavi oseb z avtizmom. Pristop temelji na strukturiranju in organiziranju okolja s pomočjo urnikov, vizualno oporo, raznimi prostorskimi prilagoditvami ipd. V Sloveniji je pristop dokaj dobro poznan, principe pa uporabljajo v nekaterih večinskih vrtcih, osnovnih in srednjih šolah, pogosto pa v Zavodih za usposabljanje otrok s posebnimi potrebami. Z metodo si pri strukturiranju dejavnosti pomagajo tudi individualni terapevti v okviru ambulantne dejavnosti. V delovnih okoljih in v okoljih zaposlitvene rehabilitacije v Sloveniji je sistem še dokaj slabo poznan.

V tujini imajo za osebe z avtizmom precej dobro razvite tudi različne **programe socialne pomoči**. Programi socialne pomoči so oblikovani z namenom, da osebam z avtizmom pomagajo pri vsakodnevnem življenju v skupnosti. Vključujejo pomoč na domu (v obliki krajših obiskov ali celodnevne asistence), možnost bivanja v stanovanjski skupnosti, zagovorništvo, skupine za preživljanje prostega časa ali učenje socialnih veščin. Za doseganje večje vključenosti oseb z avtizmom v lokalno skupnost in družbo nasploh je v Sloveniji leta 2018 pričel delovati **prvi dnevni center za osebe z Aspergerjevim sindromom** v Domžalah.

Kombinirane obravnave

So obravnave, ki združujejo dva ali več zgoraj omenjenih pristopov in metod, npr. SPELL in SCERTS modela.

SPELL pristop je usmerjen na razumevanje avtizma in na odzivanje na specifične potrebe otrok in odraslih oseb z avtizmom. Pri obravnavi oseb z avtizmom zagovarja 5 osnovnih vodil dobre prakse ter poudarja pomembnost prilagajanja okolja in pristopov glede na posebne potrebe vsakega posameznika. SPELL pristop se lahko uporablja pri celotnem spektru avtizma in je združljiv z nekaterimi drugimi pristopi, predvsem TEACCH pristopom, pozitivno vedenjsko podporo in senzorno integracijo.

SPELL pristop so razvili v britanski organizaciji za podporo osebam z avtizmom in njihovim družinam - National Autistic Society.

Kratice "SPELL" se nanaša na:

"S" (Struktura) - struktura pomeni predvidljivost, strukturiran svet pa je za osebo z avtizmom navadno bolj dostopen in varen. Okolje navadno pri osebah z avtizmom strukturiramo s pomočjo vizualne podpore. Struktura jim pomaga pri razvoju neodvisnosti in samostojnosti, predvidljivost pa zmanjšuje anksioznost.

"P" (Pozitivni pristopi in pričakovanja) - z vzpodbujanjem močnih področij, spretnosti in interesov krepimo samozaupanje in samospoštovanje. Pričakovanja glede razvoja osebe z avtizmom morajo biti visoka, a realistična, oblikovana na podlagi temeljite ocene njenih močnih in šibkih področij. Veliko oseb z avtizmom npr. s težavo besedno komunicira, kar lahko privede do podcenjevanja njihovih sposobnosti in potencialov. Po drugi strani pa lahko dobra besedna komunikacija prikrije šibka področja in druge primanjkljaje. Veliko oseb z avtizmom se prav tako izogiba novim in potencialno nevarnim situacijam. S strukturo in pozitivnimi spodbudami znižujemo njihovo anksioznost, da se lahko učijo tolerance in sprejemanja novih izkušenj ter tako širijo svoja obzorja in spretnosti.

"E" (Empatija) - pri podpori osebam z avtizmom je pomembno, da skušamo stvari videti iz njihove glediščne točke, pri čemer upoštevamo njihovo motivacijo in interese. Prav tako moramo poznati njihove strahove, preokupacije in druge stresne dejavnike. S poznavanjem, razumevanjem in upoštevanjem le-teh, si lahko pridobimo njihovo zaupanje ter pričnemo z razvijanjem komunikacije in učenjem drugih veščin. Odnos, ki ga vzpostavimo z osebo z avtizmom je bistvenega pomena. Če jo želimo učinkovito podpreti, je dobro, da smo mirni, predvidljivi, empatični, analitični in imamo smisel za humor.

"L" (Low arousal – Nizko vznburjenje) - okolje osebe z avtizmom mora biti mirno in organizirano tako, da zvišuje koncentracijo in zmanjšuje anksioznost. Pri tem moramo paziti na hrup, barve, vonjave, osvetljava, nered v prostoru, ipd. Nekateri osebe potrebujejo več časa za predelavo informacij (posebej če so le-te podane verbalno), zato jih ne sme biti preveč naenkrat. "Nizkega vznburjenja" pa ne smemo zamenjevati z "nič vznburjenja". Možnosti za pridobivanje različnih izkušenj so pri osebah z avtizmom seveda zaželene, vendar je dobro, da jih pridobivajo na dobro načrtovan, kontroliran in uvideven način. Pri tem si lahko pomagamo tudi z različnimi sprostitevni tehnikami, multi-senzornimi sobami, glasbo, masažo in senzorno dieto.

"L" (Links – Mreže) - osebe z avtizmom, njihove družine in ljudje, ki se ukvarjajo z njimi, so partnerji. Pomembno je, da med seboj komunicirajo. Odprta komunikacija in povezanost zmanjšujeta nesporazume in zmedo, le na tak način pa lahko k osebi z avtizmom pristopimo celostno in z razumevanjem. Pri podpori osebam z avtizmom je pomembno, da ustvarjamo in vzdržujemo mrežo med posameznikom, družino in širšo skupnostjo.

SCERTS model je edukativni multidisciplinarni pristop, ki neposredno naslavlja temeljne izzive, s katerimi se soočajo osebe z avtizmom in sorodnimi motnjami ter njihove družine. SCERTS se osredotoča na razvijanje spretnosti socialne komunikacije, uravnavanja čustev (emocionalne regulacije) in transakcijske podpore. Je na družino usmerjen

pristop, ki ga uporabljajo pri različno starih osebah z avtizmom, z različnimi sposobnostmi in usvojenimi spretnostmi. SCERTS učni načrti so naravnani na posameznika, za doseganje individualiziranih ciljev pa se lahko uporabljajo različne metode, tehnike in prakse. SCERTS tako npr. združuje določene ABA tehnike, TEACCH, Floortime, RDI, Hanen in Socializacijske zgodbe. SCERTS prav tako vzpodbuja h intenzivnemu in koordiniranemu sodelovanju med družinami, vzgojitelji, učitelji in terapevti.

SCERTS model je razvila ekipa strokovnjakov (Barry Prizant, Amy Wetherby, Emily Rubin in Amy Laurent), z znanji s področja logopedije, specialne in rehabilitacijske pedagogike, razvojne psihologije, delovne terapije in družinske terapije.

Kratica "SCERTS" se nanaša na:

"SC" (Socialna komunikacija) - razvijanje spontane in učinkovite komunikacije, čustvenega izražanja, ter varnih in zaupnih odnosov z otroki in odraslimi;

"ER" (Uravnavanje čustev) - razvoj sposobnosti uravnavanja čustev za obvladovanje vsakdanjega stresa, bolj učinkovito učenje in interakcijo;

"TS" (Transakcijska podpora) - razvijanje in izvajanje podpore za starše pri odzivanju na potrebe in interese otroka; spreminjanje in prilagajanje okolja; zagotavljanje orodij za izboljšanje učenja (npr. komunikacija s pomočjo slik, urniki in senzorična podpora). Transakcijska podpora zajema tudi izdelavo načrtov za zagotavljanje psihoedukacijske, psihosocialne in čustvene podpore družinam oseb z avtizmom ter spodbuja timsko delo med strokovnjaki.

Viri:

Adibsereshki, N., Nesayan, A., Gandomani, R. A. in Karimlou, M. (2015). The Effectiveness of Theory of Mind Training On the Social Skills of Children with High Functioning Autism Spectrum Disorders. *Iranian Journal of Child Neurology*, 9(3), 40–49. Pridobljeno 10. 4. 2019, s <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4577697/>.

Attwood, T. (2006). *The complete guide to Asperger's syndrome*. London, Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Baker, J. E. (2003). *Social Skills Training for Children and Adolescents with Asperger Syndrome and Social-Communication Problems*. Kansas: Autism Asperger Publishing Co.

Baker, J. E. (2001). *The Social Skills Picture Book. Teaching Play, Emotion, and Communication to Children with Autism*. Kanada: Future Horizons Inc.

Baker, J. E. (2006). *The Social Skills Picture Book for High School and Beyond*. Texas: Future Horizons Inc.

Bezenšek, A. (17. 4. 2019). *Vedenjski pristop po načelih uporabne vedenjske analize (Applied Behaviour Analysis; ABA)*. Prispevek predstavljen leta 2019 na konferenci Strokovnega centra za avtizem: Obravnave oseb z avtizmom v Sloveniji, IZUM Maribor.

Bruher, K. (17. 4. 2019). *Učinkovitost Terapije senzorne integracije pri otrocih z avtizmom*. Prispevek predstavljen leta 2019 na konferenci Strokovnega centra za avtizem: Obravnave oseb z avtizmom v Sloveniji, IZUM Maribor.

Damari, D. (17. 4. 2019). *Strukturirano poučevanje oseb z avtističnimi motnjami po modelu TEACCH*. Prispevek predstavljen leta 2019 na konferenci Strokovnega centra za avtizem: Obravnave oseb z avtizmom v Sloveniji, IZUM Maribor.

Demšar, A. (17. 4. 2019). *Podporne oblike pomoči staršem otrok z motnjo avtističnega spektra*. Prispevek predstavljen leta 2019 na konferenci Strokovnega centra za avtizem: Obravnave oseb z avtizmom v Sloveniji, IZUM Maribor.

Gray, C. (2010) *The new Social Story Book*. Texas: Future Horizons.

Jurišič, B. D. (2016). *Otroci z avtizmom – priročnik za učitelje in starše*. Ljubljana: Izobraževalni center Pika, Center Janeza Levca.

Krajnc, J. (17. 4. 2019). *Delavnice socialnih veščin*. Prispevek predstavljen leta 2019 na konferenci Strokovnega centra za avtizem: Obravnave oseb z avtizmom v Sloveniji, IZUM Maribor.

Prelock, P. A. in McCauley, R. J. (2012). *Treatment of Autism Spectrum Disorders. Evidence-Based Intervention Strategies for Communication and Social Interactions*. Baltimore, Maryland: Paul H. Brookes Publishing Co., Inc.

Prilagojeni program osnovne šole z enakovrednim izobrazbenim standardom za otroke z avtističnimi motnjami (AM). Pridobljeno 3. 12. 2018, s http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/posebne_potrebe/programi/PP_AM_ enakovredni.pdf

Prizant, B. M., Wetherby, A. M., Rubin, E., Laurent, A. C. in Rydell, P. J. (2006). *The SCERTS model. A Comprehensive Educational Approach for Children with Autism Spectrum Disorder. Volume I. Assessment*. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.

Rehberger, T. (17. 4. 2019). *Vpogled v model integriranih igralnih skupin*. Prispevek predstavljen leta 2019 na konferenci Strokovnega centra za avtizem: Obravnave oseb z avtizmom v Sloveniji, IZUM Maribor.

Rogers, S. J. in Dawson G. (2010). *Early Start Denver Model for Young Children with Autism. Promoting language, Learning and Engagement*. New York: Guilford Press.

Skamlič, N. (2017). *Sodobne metode obravnave oseb z MAS*. Interno gradivo Centra za sluh in govor Maribor.

Skamlič, N. (17. 4. 2019). *Več kot besede – More Than Words*. Prispevek predstavljen leta 2019 na konferenci Strokovnega centra za avtizem: Obravnave oseb z avtizmom v Sloveniji, IZUM Maribor.

Tarbox, J., Dixon, D. R., Sturmey, P. in Matson, J. L. (2014). *Handbook of Early Intervention for Autism Spectrum Disorders. Research, Policy and Practice*. New York: Springer Science+Business Media.

Tiger, J. H., Hanley, G. P. in Bruzek, J. (2008). *Functional Communication Training: A Review and Practical Guide*. Pridobljeno 10. 4. 2019, s <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2846575/>.

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami. (22. 7. 2011). Uradni list Republike Slovenije. Pridobljeno 3. 12. 2018, s <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201158&stevilka=2714>.

Zavšek, S. K. (17. 4. 2019). *Drevo učenja – The Greenspan Floortime Approach®*. Prispevek predstavljen leta 2019 na konferenci Strokovnega centra za avtizem: Obravnave oseb z avtizmom v Sloveniji, IZUM Maribor.

Zorko, N. (2012). *Učinki gibalno-plesne terapije pri otroku z motnjo avtističnega spektra*. Specialistično delo. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Žiberna, E., Rogič-Ožek, S., Filipčič-Mrak, T., Werdonig, A., Kuhar, D., Švaglič, M., ... Valentan, T. (2013). *Strokovne podlage za izvajanje vzgojno-izobraževalnega dela z otroki z motnjami avtističnega spektra v osnovni šoli*. Neobjavljeno gradivo.

Žiberna, E. (2016). *Stresni dejavniki pri starših ob ugotavljanju motnje avtističnega spektra pri njihovem otroku*. Magistrsko delo. Ljubljana: Medicinska fakulteta.

Žnidarko, B. (17. 4. 2019). *Sistem nadomestne komunikacije z izmenjavo slik – PECS*. Prispevek predstavljen leta 2019 na konferenci Strokovnega centra za avtizem: Obravnave oseb z avtizmom v Sloveniji, IZUM Maribor.

Slovenske spletne strani:

Center ZA zdravljenje avtizma: <https://www.centerza.com/nevrogibanje>

Društvo ASPI: <https://www.facebook.com/drustvoASPI/>

Društvo SNOP: <http://www.drustvo-snop.si/>

Društvo za avtizem DAN: <https://www.avtizem.com/>

Društvo za pomoč osebam z avtizmom Oko: <http://www.avtizem-oko.com/>

Društvo za pomoč otrokom z avtističnimi motnjami Školjke: <http://www.avtizem-skoljke.si/>

Društvo za vedenjsko kognitivno psihoterapijo Slovenije: <http://www.drustvo-vkt.org/>

Floortime družinska svetovalnica: <http://floortime.si/o-nas/>

Inštitut Knoll za glasbeno terapijo in supervizijo: <https://www.institutknoll.eu/glasbena-terapija/o-glasbeni-terapiji/>

Inštitut za avtizem in sorodne motnje: <http://www.instavitizem.org/>

Pediatrična klinika Ljubljana, Ambulanta za avtizem:

https://www.kclj.si/index.php?dir=/pacienti_in_obiskovalci/klinike_in_oddelki/pediatricna_klinika/sluzba_za_otrosko_psihatrijo/ambulanta_za_avtizem

Slovensko društvo za terapijo s pomočjo psov Tačke pomagačke: <http://www.tackepomagacke.si/sl/>

Terapija s konji: <http://www.terapevtsko-jahanje.net/domov.html>

Zavod – Center za pomoč otrokom in staršem, Žalec: <https://www.cpos.si/>

Zavod Modri december: <www.facebook.com/Zavod-Modri-december>

Združenje bodi zdrav: <http://www.avtizem.eu/>

Združenje za senzorno integracijo: <https://senzornaintegracijaslovenija.weebly.com/>

Zveza nevladnih organizacij za avtizem: <https://www.zveza-avtizem.eu/>

Tuje spletne strani:

ABA: <https://www.appliedbehavioralstrategies.com/basics-of-aba.html>

Animal Assisted Therapy; Pet Therapy: https://en.wikipedia.org/wiki/Animal-assisted_therapy

Auditory Integration Training – AIT: <https://www.aitinstitute.org/>

Autism Speaks – <https://www.autismspeaks.org/>

Barnardo's Cygnet program: http://www.barnardos.org.uk/hspss/le_hspss-asc.htm

Developmental social-pragmatic (DSP) model: <https://raisingchildren.net.au/autism/therapies-guide/dsp-model>

DIR Floortime®: <https://www.stanleygreenspan.com/>

Handle®: <https://handle.org/autism>

Hanen programi: <http://www.hanen.org/Home.aspx>

Integrated Play Groups® - IPG: <http://www.autisminstitute.com/ipgmodel.html>

Intensive Behavioral Intervention (IBI): <https://behavioraldimensions.com/services/intensive-behavioral-intervention/>

National autistic society – Strategies and approaches. <https://www.autism.org.uk/about/strategies.aspx>

Picture Exchange Communication System – PECS: <https://pecsusa.com/pecs/>

Positive Behaviour Support (PBS): <https://raisingchildren.net.au/autism/therapies-guide/pbs>

Pre-school Autism Communication Trial – PACT: <http://research.bmh.manchester.ac.uk/pact/>

Relationship Development Intervention®- RDI: <https://www.rdiconnect.com/about-rdi/>

Research Autism - <http://www.researchautism.net/autism-interventions>

The National Professional Development Center on Autism Spectrum Disorder: <https://autismpdc.fpg.unc.edu/evidence-based-practices>